

با استقبال گرم و اصرار علمای بزرگ این شهر برای ماندن در جوار مضجع شریف امام هشتم (ع) روبه‌رو شدند. حوزه علمیه مشهد که پس از واقعه مسجد گوهرشاد و فشارهای دوران رضاخانی دچار رکود شده بود، زعمی قدرتمند نیاز داشت تا جانی دوباره بگیرد. علما و فضلاء مشهد، حضور این استوانه علمی نجف را غنیمت شمردند و با اصرار فراوان، ایشان را به اقامت در جوار امام هشتم (ع) دعوت کردند. آیت‌الله العظمی میلانی با استخاره و درک ضرورت زمانه، این دعوت را پذیرفتند. این تصمیم، سرآغاز تحولی بنیادین در ساختار علمی و اجتماعی خراسان و حوزه علمیه آن شد. با استقرار ایشان، حوزه مشهد از نظر علمی هم‌تراز حوزه‌های قم و نجف قرار گرفت. با تأسیس مدارس علمیه نوین (همچون مدرسه امام صادق (ع) و ساماندهی نظام آموزشی، نسلی از طلاب فاضل و آگاه به زمانه را تربیت کردند. روش تدریس آیت‌الله العظمی میلانی که تلفیقی از دقت‌های مکتب اصفهان و نجف بود، فضای فکری مشهد را ارتقا داد.

اندیشه تقریبی و نگاه فراسرزمینی

یکی از ویژگی‌های بارز آیت‌الله العظمی میلانی که ایشان را از بسیاری از علما و مراجع متمایز می‌کرد، نگاه «تمدنی» و «تقریبی» بود. آیت‌الله العظمی میلانی با درک عمیق از شرایط جهان اسلام، معتقد بودند که عزت مسلمین در گرو وحدت و دوری از تفرقه است. ارتباطات ایشان محدود به مرزهای جغرافیایی یا مذهبی نبود. نامه‌نگاری‌های ایشان با «شیخ شلتوت» و «شیخ فهام» (رؤسای دانشگاه الازهر مصر) و تعامل با اندیشمندانی چون علامه شیخ محمدجواد مغنیه، گواهی بر وسعت دید آن فقیه سعید است. در ماجرای جنگ اعراب و رژیم صهیونیستی، آیت‌الله العظمی میلانی با صدور بیانیه‌هایی کوبنده و ارسال کمک‌های مالی، حمایت قاطع خود را از مردم فلسطین و مبارزه با صهیونیسم اعلام کردند. ایشان در نامه‌ای تاریخی به شیخ الازهر، ضمن همدردی با مسلمانان، بر لزوم بیداری امت در برابر توطئه‌های استعمار تأکید ورزیدند. این رویکرد، مشهد را به پایگاهی برای گفت‌وگو بین‌المذاهب و همبستگی اسلامی تبدیل کرد.

مجاهدت‌های سیاسی: فقیه بیدار در برابر طاغوت

آیت‌الله العظمی میلانی هرگز دین را از سیاست جدا نمی‌دانستند. ایشان در دوران خفقان رژیم پهلوی، از پیشگامان مبارزه بودند. پس از رحلت آیت‌الله العظمی بروجردی و آغاز تحرکات رژیم برای تصویب لایحه انجمن‌های ایالتی و ولایتی و انقلاب سفید، ایشان همگام با امام خمینی (ره) و سایر مراجع، به مخالفت با تصویب لایحه برخاستند. اوج مبارزات ایشان در وقایع ۱۵ خرداد ۱۳۴۲ و دستگیری امام خمینی (ره) نمایان شد. آیت‌الله العظمی میلانی در اعتراض به بازداشت امام، به تهران مهاجرت کردند و رهبری تحصن علما را بر عهده گرفتند. آیت‌الله العظمی میلانی در طول دوران حضور در مشهد، همواره پناهگاه انقلابیون بودند. مخالفت صریح با لایحه ننگین کاپیتولاسیون، تحریم جشن‌های ۲۵۰۰ ساله و حمایت مداوم از نهضت اسلامی، ایشان را در کانون توجه ساواک و خشم رژیم قرار داده بود. اما هیبت علمی و جایگاه مردمی آیت‌الله العظمی میلانی مانع از تعرض مستقیم رژیم می‌شد.

ویژگی‌های اخلاقی و سیره عملی

در کنار مقامات علمی و سیاسی، آنچه آیت‌الله العظمی میلانی را در دل‌ها محبوب می‌کرد، فضایل اخلاقی و سیره عملی ایشان بود. آیت‌الله العظمی میلانی تجسم تواضع، حلم و گشاده‌رویی بودند. با وجود مشغله‌های فراوان مرجعیت، با طلاب و مردم عادی با مهربانی و صبر برخورد می‌کردند. زهد ایشان زبانزد بود و زندگی ساده‌ای داشتند. اهتمام ویژه آیت‌الله العظمی میلانی به تعظیم شعائر حسینی و توسل به اهل بیت (ع)، فضای حوزه و منزل ایشان را سرشار از عطر معنوی کرده بود. نقل شده است که آن مرحوم هنگام تشریف به حرم مطهر رضوی، با چنان ادب و خضوعی وارد می‌شدند که همگان را تحت تأثیر قرار می‌داد. ایشان معتقد بودند که «علم» بدون «تهذیب»، حجابی بیش نیست و طلبه باید پیش از فقیه شدن، به اخلاق و تهذیب نفس توجه داشته باشد.

آثار و تألیفات: میراث مکتوب

از آن فقیه فرزانه، آثار گران‌سنگی به یادگار مانده است که همچنان مورد استفاده اهل علم است. از آن جمله می‌توان به این موارد اشاره کرد:

محاضرات فی فقه الامامیه: مجموعه‌ای ۱۰ جلدی که تقریرات دروس خارج ایشان است و دقت‌های فقهی کم‌نظیری در آن موج می‌زند.

قادتنا کیف نعرفهم (پیشوایان ما، چگونه آنان را بشناسیم): اثری ارزشمند در ۹ جلد درباره زندگانی و فضایل چهارده معصوم (ع) که با تکیه بر منابع شیعه و سنی نگاشته شده است.

تفسیر سوره جمعه و تغابن: که نشانگر تسلط ایشان بر مبانی تفسیری است.

مختصر الاحکام و حاشیه بر عروة الوثقی: که آرای فقهی ایشان را در بر دارد.

عروج ملکوتی

سرانجام، آن شمع فروزان علم و فضیلت، پس از هشتاد سال عمر بابرکت و مجاهدت بی‌وقفه در راه اعتلای کلمه حق، روز جمعه ۲۹ رجب ۱۳۹۵ قمری (۱۷ مرداد ۱۳۵۴ شمسی) دعوت حق را لبیک گفت و روح بلندش به ملکوت اعلی پیوست. خبر رحلت ایشان، جهان اسلام را در سوگ فرو برد.

پیگر مطهر آن عالم ربانی، در میان سیل عظیم جمعیت عزادار و باشکوهی وصف‌ناپذیر تشییع شد و در جوار مضجع شریف امام علی بن موسی الرضا (ع)، در رواق توحیدخانه، آرام گرفت تا برای همیشه در پناه امامی باشد که سال‌ها پاسدار حریم ولایتش بود.

آیت‌الله العظمی میلانی (ره) تنها یک فقیه یا مرجع تقلید نبود؛ او نمادی از «عقلانیت دینی»، «شجاعت انقلابی» و «اخلاق نبوی» در دوران خود محسوب می‌شد. میراث او نه فقط در کتاب‌هایش، بلکه در اندیشه‌های شاگردانش و در هویت علمی حوزه مشهد جاری است.

بازخوانی سیره او، درس «زیستن مؤمنانه» در دل تحولات پیچیده اجتماعی است؛ درسی که نسل امروز بیش از هر زمان دیگر به آن نیازمند است.

